

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A törvények, a melyek magukban véve igen jók, csak arra szolgálnak, hogy annál több nyomorúságot okozzanak a szegény örményeknek. Így, egy külön adónem lett rendszeresítve a közoktatás szervezésére; de a jövedelem kizárólag a muzulmán iskoláknak jutott, és gyakrabban, az alatt az ürügy alatt, hogy forradalmi szelleműek, az örmény iskolák bezáratnak. A hivatalnokok, sőt maguk a kormányzók is csak baksis (ajándék) árán foglalhatják el helyüket, a melyet úgy sem tarthatván meg sokáig, hogy kiadásaikat fedezzék és később vig életet élhessenek Konstantinápolyban, végig sa nyargatják a szegény népet.

Nem lehet kedvező ítélethez jutni, a bírák megvesztegetése nélkül. Képzelt összeesküvések ürügye alatt, felkutatják a házakat, átnézik az iratokat, elrabolják a pénzt és igen sokan minden ítélet és ok nélkül börtönbe hurcoltatnak. A Salysbury lordnak átadott memorandum néhányat névszerint is fölemlít azok közül, a kik így önkényesen börtönbe záratnak. Az az egy tény, hogy valaki hű akar maradni örmény nemzetiségéhez, bünténynek tekintetik. A központi kormány kétségkívül e tények legnagyobb részéről nem bír tudomással, mert a ki panaszkodni merészkedik, vagy kérényt küldeni Konstantinápolyba, azt irgalom nélkül megbüntetik a helyi hatóságok.

Az ember azt hinné, hogy a kitzűzött czél eltüntetni a keresztény lakosságot, hogy az egész ország a muzulmánoknak szolgáltassék ki.

Az egyetlen óvószér e vérlázító helyzetben Örményországnak is olyan közigazgatási önkormányzatot biztosítani, a milyen a Libanonban jeles eredményűnek bizonyult. Armeniához tartoznék Erzerum, Ván és Diárbekir vilajet, az árgánszi és segerdi szandzsákokkal és a rizé-i kikötő a fekete tengeren.

A portára nézve igen-igen fontos, hogy ez a reform megvalósíttassék. Jól igazgatva Armenia, a mely a természetől gazdag segélyforrásokkal bír, csakhamar a jólét magas fokára emelkednék és közjöveldelmei megfelelő arányban növekednének.

A kielégített örménység erős védelmül szolgálna az orosz terjeszkedés ellen, míg így elkinozva a czárhoz fognak

fordulni, mint szabadítóhoz. Az orosz birodalomhoz csatolt örmény részek lakói hovatovább nagyobb jólétnek örvendenek és haladnak a polgárosodás útján. Egyetlen tény elégséges ezt bizonyítani: irodalmi tevékenységük számukhoz képest nagyobb, mint akármelyik orosz kerületé, Szent-Pétervárt és Moszkvát kivéve.

Ha Törökország továbbra is vonakodik megvalósítani a szükséges reformokat, egész Armenia orosz kézbe jut. Elkerülhetetlenül.

Ha Oroszország így Kisázsia közép síkságait elfoglalhatja, Konstantinápoly, a szent föld, Szuez, megszámlálhatatlan csapatainak a zsákmányául lesz kiszolgáltatva.

A középtengeri hatalmasságok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Ausztria-Magyarország világosan első sorban vannak érdekelve, hogy az örmények a jó kormányzat biztosítékaihoz jussanak, miután különben is a berlini szerződést aláírták. Meg lévén szüntette a san-stefanói szerződés, mely az oroszoknak kizárólagos védnökséget biztosított, a beavatkozás kötelessége a többi hatalmakra háramlott.

Ha erélyesen lépnek föl a szultánnal, meg lehet menteni Törökországot, a törökök ellenkezése dacára is.

Dr. ESTERHÁZY SÁNDOR.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

I.

III. Károly király kiváltságlevele.

VI. Károly, Isten kegyelméből választott, mindig felséges, római császár, Németország, Kasztília, Arragonia, mindkét Szicília, Jeruzsálem, Magyarország, Cseh-, Dalmát- és Horvátországnak, Navarra, Granada, Toledo, Valencia, Galicia, Majorika, Sevilla, Sardinia, Kordova, Korsika, Murcia, Giens, Algarbia, Algesiras, Gibraltár, Kanáriai-szigetek, valamint az Indiák és az Oczeán-tenger szigeteinek királya; Ausztria főhercege; Burgund,

Brabant, Milánó, Stajer, Korontán, Krajna, Luxemburg, Würtemberg, Felső- és Alsó-Szilezia, Athén és Neopatria hercege; Erdély fejedelme; Schweicz örgrófja; a sz. római birodalom, Burgos, Morvaország, Alsó- és Felső-Lausicz grófja, Habsburg, Flandria, Tirol, Barchinona, Ferrette, Kyburg, Görcz, Rossiglio és Ceretania határgrófja; Elasz lándgrófja; Oristano márkgrófja és Gociano grófja; a szláv Marchena, Slavonia, Biscaya, Porto de Naos, Molina Salinarum, Tripolis és Mecheln úra. — A királyok dicsősége és a fejedelmek legfőbb érdeke kívánja, hogy országaik és tartományaik leginkább olyan lakosokkal népesíttessenek be, kiknek életmódja a közjó előmozdítására kétségtelen reményt nyújt; viszont ezeknek, úgy, mint más polgároknak is közjávárt illeti, hogy az ily gyarmatok nemcsak állásuknak megfelelő kiváltságokkal és szabadalmakkal ékesíttessenek fel, hogy ezen kegyességtől édesgetve többen meg többen kíváncznak ily uralom oltalma alá vonulni, — hanem gondoskodni kell arról is, hogy azok erkölcsös és rendes életmódra törekedjenek; mert ezen intézmény a lakosokat igazságos és istenfélő életre s ezenkívül — a henye élet veszélyeit száműzván — kereskedés-, hasznot hajtó mesterségre, vagy más tisztességes életmódra tanítja; és így míg a lakosság szaporodása, a kereskedelemnek elterjedése, továbbá a mesterségeknek kimívelése a fáradságot bő jutalomban részelteti s a népnek nyugalmat, hasznot és édes boldogságot ad, addig az emberek aggodó gondjait oszlató, áldó Isten dicsőségét, úgy szintén az uralkodó király hírét-fényét naponta növeli.

Mi tehát kedvelt örökös tartományunk, Erdély fejedelemsége iránt különös kegyes hajlamtól vezéreltetve s annak jólétén atyailag segíteni akarván, miután számos örmény kath. hitű család, buzgó és hű alattvalónk a szépművészet, és bölcsészet, valamint a hittudomány tudora Bárun Minász által, ki ezelőtt az apostoli sz. széktől rendelt, azon fejedelemségünkben lakó örmény nép hitküldére volt: hódolattal előadta, hogy ugyanazon erdélyi fejedelemségünkben állandóan letelepülni s ott műhelyeket állítani, továbbá kereskedést űzni kívánnának; mi udvari hatóságunk előleges és ismételt összehívása s tanácsa folytán, a felhozott s nekünk előadott, császári-királyi akaratunkat megindító más okokból is,

legkegyelmesebben beleegyeztünk, hogy a kérelmezők császári-királyi hajlamunk jeleül a következő kiváltságok-, jogok- és szabadalmakkal birjanak Erdélyben, és pedg:

1. Legkegyelmesebben megengedjük, hogy ama hely, mely ebesfalvi kincstári birtokunkon, Küküllő megyében fekszik, a hol nevezett örmény családok maguknak lakóhelyeket építettek, mostantól fogva ezután önkormányzattal bíró város legyen, és latin nyelven: Elisabethopolis, németül Elisabethstadt, magyarul pedig „Erzsébetváros“-nak neveztessek s ezen engedély alapján a fönnemlített ebesfalvi uradalom többi részétől, — mint már kiváltságos város — elkülöníttessék, és ha valaki jelenlegi uradalmi alattvalóink közül, a ki nem örmény nemzetiségű ezen, az örményeknek engedményezett helyen lakik és házzal bir, miután a közönség ezen ház igazságos becsértékét lefizette, — különöztessék el teljesen és ebesfalvi birtokunk más részébe költözzék.

2. Akarjuk, hogy az 1500 Rf összegnek másik fele, (mert első fele az átadáskor fizettetett le) 6 hónapi idő elteltével uradalmunk azon pénztárába, mely e fejedelemségben van — fizettessék; azon rét, mely házaikkal szomszédos és a Küküllő folyó mellett terül el s tényleg az ebesfalvi kincstári uradalomhoz tartozik, minden joghatóság, haszonvétei, adó és úrbér alól kivétetvén, azon közönségnek adassék ki; és nehogy most vagy a jövőben a telek jogánál fogva per és egyenetlenségek keletkezzenek, azon elkülönített birtok, mely a nevezett örmény közönségnek az ebesfalvi uradalom által engedményezettetik, megyék által választassék el; a határolás megtörténte után a telkek összeirattak, és az egyik összeírási okmány kamarai igazgatóságunknak, a másik pedig az örmény közönségnek fog kiadatni.

3. Azon esetben, midőn vagy az ebesfalvi örmény családok ezen, a nemzetnek kijelölt területen új házakat emelni, vagy más örmények (kivéve egyedül a szamosújváriakat, kiket Szamosújvár közönségének hátrányára, ezen erzsébetvárosi közönségbe bevonnai semmiképp sem szabad, ez meg van tiltva) e közönséghez csatlakozni, és hazakat építeni akarnának, ezeket a magok községébe befogadni és a kö-

zönség, házak építésére ezeknek elegendő helyet jelölni tartozik, ha az új lakosok a helyi tanács előtt — a mint illik — magokat jámborság és más tekintetben igazolják; az igazolás megnyerése után tartozik ugyanezen hatóság gondoskodni arról, hogy az ilyen jövevény, akár ideiglenesen tartózkodik itt, akár állandóan települt meg, az illetéket és ovadékat megfizesse.

4. Miután ezen közönségnek jóléte és gyarapodása mindenek fölött az Isten áldásától függ, azért szükséges, hogy először az isteni tiszteletre és a kath. sz. hitre, melyet a nevezett közönség örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; aztán nemcsak a lakosság számát befogadni képes tágas róm. kath. egyház építendő e városban a közönség költségén, vagy a már meglévő a további szellemi szükséglethez képest megnagyobbítandó, hanem gondoskodni kell arról is, hogy a lelki szolgálat követelte szükséges áldozárokkal is birjon, kik kellő és megfelelő minősítvényekkel legyenek ellátva és ugyanazon város illő javalmazásában részesüljenek. És mivel ők az erdélyi latin szertartású róm. kath. megyés püspöktől függnék és függni fognak, azért a püspöki hivatalnak is kötelessége örködni a fölött, hogy a róm. kath. örmény szertartás kellőleg itt is fenntartassék és a keleti örmény szakadárak, névleg Eutyches, Dioskurus és mások kárhoytatott tévtanai ezen nemzet-től eltávolíttassanak. Ezenkívül ugyanazon püspök gondot fordítson arra, hogy kevésbbé nyilvános, magán istenitisztelet a nem-kath. örményeknek Erdély fejedelemségében valami módon meg ne engedessék, vagy fennevezett tévelyek követői be ne bocsáttassanak és itt meg ne türessenek; kivételt azon egyesek képeznek, kik csak egyedül kereskedés végett mennek át a tartományon és azért rövid ideig itt kell időzniök.

5. Miután az ily közönségnek hasznát a jó rend szabványa nagyon növeli és előmozdítja, azért kegyesen meghagyjuk, hogy a nevezett közönség polgári ügyekben odavaló királyi kormányzékunktól, a gazdaságiakban szintén ottani kamarai igazgatóságunktól függjön. Édelmet pedig biztosabb itt maradásuk okáért, az ottani fejedelemségben levő hadaink fővezérénel kerressenek.

6. A mi a tisztviselőseget illeti: ez a város kebeléből a polgárság által igazságosan választandó főbiró és tizenkét tanácsnokból alakíttassék, ezekhez járul még a köztük felmerülő ügyiratok vezetésére képes jegyző; de vigyázni kell arra, hogy a bíróság- és tanácsosságra, e város egyházi személyzete és az egész közönség által csak jámbor, alkalmas, jólelküismeretű és igazságszerető férfiak választassanak; a választásról, mely minden évben történik, kamarai igazgatóságunk előre értesíttessék; az új-biró választás és tanács szervezése január 2-ik napján megy véghez; a kamarai igazgatóságnak szabadságában áll, valahányszor azt czélszerűnek látandja, a választásra biztost kiküldeni, ki a szervezéshez segédkezet nyújt, a szabadválasztás minden megszorítása nélkül. De vajjon ugyanezen város lakói az említett birót és a 12 tanácsost saját jövedelmükből: a bérfizetés és adozásból akarják-e díjazni? Egyezkedjenek egymásközt testvéri szeretettel. A mi pedig a maguk közt előforduló ügyek menetét és rendjét illeti, ezekről a következő rend tartandó meg: hogy t. i. az ily ügyek ugyanazon város tanácsa, mint első hatóság elé vitessenek a panaszlok által, mely azokat kellő módon megvizsgálván, elintézi; ha azonban a dolog érdeme úgy kívánja, gazdasági ügyben ugyanottani kamarai igazgatóságunkhoz, polgári ügyben pedig ítélő-táblánkhoz forduljanak; ellenben ugyanazon ügyre vonatkozó nézeteltérés érettebb megvizsgálása okáért a fellebbezés a királyi kormányzékhoz történjék. Mivel e közönség, mely leginkább kereskedéssel foglalkozik, a hazai törvényeket és törvényes szokást még nem ismeri, azért mint fennebb is említve volt, folyton gondoskodni kell arról, hogy a tisztviselők közé mindig nyilvános jegyzőt vegyenek fel, ki munkája és fáradságáért igazságos díjazást kapjon; ez azonban vallására nézve katolikus, de ügyes, alkalmas, jámbor és igazságszerető legyen. Ha pedig bűnügyek is előfordulnának, ez esetre rendeljük, hogy az ily bűnügyekben a törvény és a hazai törvényes eljárás szerint, a tárgyalás és ítélet mindig az uradalmi széknél történjék; ide kell meghívni és egybegyűteni — hazai szokás szerint — a megye (Küküllő megye) a melyhez ezen újonnan alapított önkormányzattal biró város közel fekszik, — tisztjeit és ugyanazon város illendő

költségén birói szék tartassék; aztán ezen gyűlésben vétesse-nek ítélet alá a mondott ügyek és más hasonló bűnügyekhez képest a jogi szabványok szerint döntsessenek el; de jogában áll bárkinek, — mert hason esetekben, más kiváltságolt városok is teszik ezt, — ügyét erdélyi táblánk vagy királyi kormányzékünkhöz fellebezni. Sőt ha az előbocsátott esetek minősége úgy kívánná, felfolyamodhatik még felséges trónunkhoz is. Ha városinak külső ember ellen van panasza és vele perelni akar, az illető hatósághoz forduljon, mert a felperes az alperes hatóságát tartozik követni.

7. Nevezett nemzetnek szabad kereskedése legyen, hogy megengedett árucikkeiket, mind az erdélyi fejedelemség területén országos vásárok alkalmával mindenütt, árulás végett — szokásuk szerint — kirakhassák, mind más örökölt királyságunk és tartományainkban is a szokott császári-királyi adók, vámok, harminczadok lefizetése mellett a nélkül, hogy bármi más törvénytelen zsarolás által ők zaklattassanak s így meggyőződve és biztosítva lehet e közönség a felől, hogy mi a műhelyek és kézművek állandosítása és gyarapítása végett különös kiváltságokat akarunk neki adományozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész erőnkéből illő segílyt fogunk nekik nyújtani. Ehhez képest:

8. Megengedjük, hogy ezen város minden szombaton heti és évenként háromszor országos vásárt tartson, u. m. mártius 25-én Gyümölcsoltó-Boldogasszony ünnepén, Áldozócsőtörtők ünnepén, és Szent-Máté evangélista ünnepén (szept. 21), de minden vámolás és más tilos huzás-vonás nélkül oly módon, hogy se a heti, se az évi országos vásárok a szomszéd helységek heti és országos vásáraival össze ne essenek; az ebesfalvi uradalomnak pedig semmikép sem szabad, heti, vagy évi országos vásárok alkalmával sem az örményeket, sem más oda jövő kereskedőt vagy alattvalót illeték és kirovással kinozni; mert Erzsébetváros, mint előbb is mondva volt, az ebesfalvi uradalomtól teljesen el van választva és mint olyan város, mely annak joghatósága alá nem tartozik, örökre szabaddá tétetett.

9. Engedélyezzük ezen közönségnek az ebesfalvi uradalom erdeinek haszonélvezetét úgy, mint azokat betelepülésők idejétől kezdve a többi ebesfalvi alattvalókkal együtt

közösen használták; hasonlóképen adunk az erzsébetvárosi közönségnek városukban mézárszéki és korcsmai jogot; e jog-élvezetért azonban évenként 400 magyar forintot tartoznak királyi kincstárunkba fizetni; különben fönmarad az illetékes kincstárnak Ebesfalva mezővárosában mézárszéki és korcsmai joga.

10. A közönség, ha az átkelés előnye úgy hozza magával, a üküllő folyón — saját telkén — hidat építhet, ezt saját költségén szabadon teheti és valamint az építés-, úgy a hid fentartására is ingyen ad fát az ebesfalvi uradalom. Hogy legyen miből fedezni a költségeket, a vám-jövedelem fele a közönségé, másik fele pedig a kincstaré.

11. Ha az örmény kereskedők szükség esetében, vagy ellenséges berohanás alkalmával, drága portékáikat az ebesfalvi kastélyba behelyezni és nagyobb biztonság okáért ott akarják tartani, nekik a nevezett kastélyban árúik őrizetére alkalmas hely fog jelöltetni.

12. Az évi adó, melyet a mi kamarai igazgatóságunkkal kötött szerződésnél fogva eddig Ebesfalván, most Erzsébetvároson levő örmény közönség határozott időben állami pénztárunkba, mint földbirtokosnak fizetni tartozik, következőkép vettetik ki: a jelenleg meglevő házak után és ugyanott a Nagyútzában lakó családok 8 frtot, a Kisútczában lakó családok ellenben 4 magyar forintot, az újonnan építendő házak után egyenkint 8 frt taksát fizetnek azon feltétel alatt, hogy királyi kincstárunkba, a korcsmai jog engedélyeért évenként 400 magy. forintot fizetni tartozanak; az újon építendő házak közül ezen taksa alól 40 ház vagy család — de nem több — vétessek ki. Ugyanezen közönség évenként a tartományi pénztárba bizonyos illetéket fog fizetni, melynek összege az ottani családok számának növekedése-, vagy csökkenésétől függ; nagyobb az évi illeték, ha a családok száma növekedett és kisebb, ha a családok száma csökkent. Arra pedig ügyelni kell, hogy az előbb jelzett adó-kirovások, a fejedelemség szokása szerint a város azon lakosaira osztassanak fel, kik vagyonnal birnak; és a családok, melyek az említett adót fizetik, minden évben lelkiismeretesen összeszámláltassanak. Egy családot

képez a családátya hozzátartozóival, kik vele csakugyan egy kenyéren élnek.

A mi pedig a szállás-adásokat, előfogatokat és más ily terhek viselését illeti, méltónak láttuk, hogy azoktól — kivéve a szükség legnagyobb eseteit — e város ment, azok alól kivéve legyen.

A mondottakban említett és Erzsébetváros akár jelenben élő, akár jövőben róm. kath. hitű örmény lakóinak adott cs. kir. fejedelmi kegyes engedmények-, engedélyekre nézve ezen legkegyelmesebb akaratunkat nemcsak szívesen nyilvánítjuk, sőt még nektek is nagyságos, tisztelendő, tekintetes, méltóságos, nemzetes, híres, nemes, derék, valamint a mi királyi kormányzékünk bölcs és megfontolással bíró férfiaknak, Erdély örökös tartományunk egyes karai és rendjeinek, megyei fő- és alispánoknak, nemesi bíráknak, székely székek kapitányai, a szász székek királybíráinak és minden, bármilyen módon, a mi joghatóságunk alá rendeltnek tudomására adjuk és megparancsoljuk, hogy a mondott örmény népet, mint jövőben valódi lakosokat, nemcsak engedjétek be Erdélybe, hanem hagyjátok, hogy a fennemlített engedményeinkkel élhessenek és megtarthassák mindenben és egyenkint azt, mi az előbbi cikkelyekben foglaltatik és tartsátok meg azokat ti is, kik őket e kiváltság mindennemű megátadói ellen védelmezni és gyámolítani kötelesek vagytok. A mint kétségtelen előttünk, hogy nevezett örmények és ezek utódai is irántunk és felséges házuk iránt kellő tisztelettel, hűséggel és hódolattal fognak viseltetni, úgy meg vagyunk győződve, hogy úgy fogják magukat viselni, hogy mind előttünk, mind erdélyi többi kedvelt lakóink előtt kedvesek és becsültek lesznek.

A mely dolog emlékeül és állandó tetszésünk jeleül, jelen jogi kiváltságlevelet a fenjelzett örmény nemzetnek jövő biztosítékul szükségesnek találtuk nagyobb függőpecsétünk alatt kiadni és engedélyezni.

Kelt Bécs városunkban, Ausztriában, Úrunk 1733-ik, évének aug. hava 11-ik napján Uralkodásunk (mint római császárnak 22, spanyol 30, magyar és cseh királynak) 23-ik évében.

KÁROLY s. k.

B. BORNEMISSZA JÓZSEF JÁNOS s. k.

PONGÁRTZ GYÖRGY s. k.

Latinból fordította: ÁVEDIK LUKÁCS.

Hogyan kell örményül olvasni?

(Gyakorlati útmutatás.)

Aki betűnkkel megismerkedett, az elvégezte az örmény nyelvtan első leczkékét: megtanult örményül olvasni.

Nyelvünkben az a szabály, eltekintve egy pár rövidítéstől, hogy minden szót úgy írunk ki, a mint olvassuk.

Ha tehát bárki is az örmény olvasást a legrövidebb idő alatt, mondhatni e rövid cikk keretében elsajátítani óhajtja, ezt a legnagyobb könnyűséggel, úgyszólván játszva elérheti.

Van külön nemzeti alphabetünk (sőt számjegyeink is vannak, — mint ez e lapok olvasóközönsége előtt már ismeretes) — azonban nyelvünk szelleme nem engedi, hogy az írásban több betűt használjunk, mint a mennyit tényleg hangoztatunk.

Más szóval, mi nem követjük a francia nyelvet, mely azt követeli, hogy írjuk: *Bordeaux*, és olvassuk: *Bordó*, — vagy az angolt, mely írja: *Shakespeare* és olvassa: *Sékszpir*.

Örményül, ha azt akarjuk írni: atya, írjuk: *ապա* és minden betűt kimondva így olvassuk: hájr.

Ha azt akarjuk, hogy örményül írjuk e szót: anya, írjuk: *մայր* és itt is mind a négy betűnek hangoztatása mellett olvassuk: májr.

A jelszó tehát az: annyi betű az írásnál, a mennyi kimondatik az olvasásnál. Se több, se kevesebb, kivéve egy pár — szokás által elfogadott — rövidítést, mit egyszerűsítés okáért itt annyival inkább mellőzhetünk, minthogy az, ki nyelvünkkel *grammaticae* közelebbről is megismerkedni óhajt, e néhány rövidítést utólagosan könnyű szerrel pótolhatja.

De ne vesztegessük a szót. A lecke óra halad, s mi még nem láttuk sorba állítva az örmény *abc* betűjegyeit.

Előzékeny nyomdászunk szíveségéből, ki az örmény betűket épen folyóiratunk számára szerezte be, most azon kedvező helyzetben vagyunk, minőben tudunkkal a magyar korona területén egyetlen nyomda sincsen, hogy t. i. betűnket a helybeli nyomda-gép segítségével mintegy saját mű-